

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <http://www.betajournals.org>

Uluslararası Kalkınma, Devlet ve Toplum

Erdem Yörük

To cite this article: Yörük, E. (2017). Uluslararası Kalkınma, Devlet ve Toplum. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(4), 309-327.

Received: 8 Dec 2017

Accepted: 20 Dec 2017

Published online: 28 Dec 2017

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume II, Issue 4, pp. 309-327, 2017

<http://www.betajournals.org>

Uluslararası Kalkınma, Devlet ve Toplum

Erdem YÖRÜK^a

^a Yrd. Doç. Dr., Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, TÜRKİYE

ÖZ

Bu makale, değişen tanımları, farklı varsayımları ve çeşitli kuramlar bünyesinde içerilen ya da etkisi azaltılan bir dizi dışsal etkeni belirterek “devlet”, “toplum” ve “devlet-toplum” ilişkileri kavramlarının uluslararası kalkınma kuramları içerisindeki kullanımını gözden geçirilmektedir. Bu analizde, sırası ile klasik sosyoloji kuramları, modernleşme perspektifi, bağımlılık kuramı, dünya-sistemi perspektifi, sınıf-temelli kalkınma kuramları, neo-liberal kuramlar, devlet-merkezli yaklaşımlar ve post-modern kuramlar ve küreselleşmeci kuramlar ele alınmakta ve her bir yaklaşıma ait toplum-devlet kavramsallaştırması değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası
kalkınma, devlet,
toplum, teori

JEL Kodu

O10, P26, P48

CONTACT Erdem YÖRÜK, ✉ eryoruk@ku.edu.tr ☎ Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, TÜRKİYE

International Development, State and Society

ABSTRACT

This article reviews the use of the concepts of “the state,” “society” and “state-society” relations, by specifying the changing definitions, differing assumptions, and the variety of exogenous factors that were either included or mitigated in the various theories of international development. In this analysis, respectively, classical development theories, modernization perspective, dependency theory, world-system perspective, class-based development theories, neo-liberal theories, state-centered approaches, post-modern theories and globalizationist theories are considered and conceptualizations of state and society in each of these approaches are evaluated.

Keywords

International development, state, society, theory

JEL Classification

O10, P26, P48

1. Giriş

Bu makale uluslararası kalkınma paradigmasında anlaşıldığı biçimiyle toplum, devlet ve devlet-toplum ilişkileri kavramlarını ele almaktadır. Bu paradigmaya özgü terminolojide, toplum çoğu zaman ulusla, devlet de ulus-devlet ile ilişkilendirilmektedir. Dahası, kalkınmanın bizatihi kendisi, toplumların kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, yaşam beklentisi, eğitim, istihdam vb. bakımından belirli bir refah düzeyine ulaşmalarını sağlayan iktisadi, toplumsal ve siyasal süreçleri ifade etmek için kullanılır. Esasen, başlıca uluslararası kalkınma kuramları, kalkınmanın farklı coğrafya ve zamansallıklardaki mümkünlüğü ve kapsamı ortaya koyarlar. Kalkınmanın mümkünlüğü, kalkınmanın varoluşsal kökenini sorgulamasından ötürü, konuya ilişkin en önemli tartışma noktası gibi görünmektedir. Bunun nedeni, tüm nüfusun iktisadi ve sosyal yaşam standardının eşit bir biçimde yükseltilmesi olarak anlatılan kalkınmanın tarihi olgularla çelişiyor olmasıdır. Wallerstein’in ileri sürdüğü gibi, kalkınma, libidinal arzularımızın siyasal iktisadi bir çerçeve içinde gerçekleşmesidir ve modern-dünya sistemi bu arzuyu tarihte ilk defa toplumsal olarak meşru kılmıştır (Wallerstein, 1991). Böylece, kalkınmayı uygulanabilirlik koşulları bakımından tanımlamaktan ziyade; siyasal iklim açısından, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulus-İçi ve uluslararası hiyerarşilerini yeniden üreten ve meşrulaştıran ulusal ve uluslararası siyasal gündem içinde kullanıldığı haliyle tanımlamaya yöneleceğim. Bu tür bir çerçevede kalkınma, sözüm ona az gelişmiş ülkelerin, ekonomilerinin gelişmesi halinde nüfuslarının da kalkınmış ulusların standartlarını yakalayacakları beklentisine girmelerini sağlayan tabir anlamına gelmektedir.

2. Klasik Sosyoloji Kuramları

Sosyal bilim literatüründe, Karl Marx, “çatışmacı toplum kuramı”nın temsilcilerinden biri olarak anılır. Bunun nedeni, toplumu, bir “toplumsal sözleşme”ye dayanarak uyum içerisinde varolan bir birlik olarak görmeyip, öznelarası ilişkilerin çatışmalı gövdesi olarak değerlendirmesidir. Toplumsal çatışmanın sayısız biçiminin yanı sıra, ona göre, toplum dediğimiz varlığı bölen ve yeniden üreten ana eksen sınıf hatları boyunca uzanmaktadır. Toplum, toplumsal sınıfların üyeleri olarak birbirleriyle etkileşimde buldukları müddetçe bireyler tarafından yaratılan tarihsel süreçtir. Öte yandan, Marx için devlet, sınıf sömürüsü ve tahakkümüne dayanan antagonistik toplumsal ilişkileri doğallaştıran, meşrulaştıran ve muhafaza eden bir dizi kurum, ideoloji ve somut pratikler toplamıdır. Devlet, toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak, tarihsel sürecin belirli bir noktasında kendisini toplumdaki soyutlar. Böylece, devlet, toplumsal sömürü ve tahakküm ilişkileri kendilerini yeniden ürettiği müddetçe kendisini tarih dışılaştırarak ve bağlamından kopartarak topluma aşkınımış gibi görünür/davranır. Bu biçimde, devlet, Marx’a göre, toplumsal olanda gömülü olan ve toplumsal olanı üreten antagonizmaların sürdürülebilirliğinin ifadesidir. Alman İdeolojisi’nde Marx ve Engels şu ifadeyi kullanırlar:

Toplumsal yapı ve Devlet belirli bireylerin yaşam süreçlerinden; bunların kendilerinin ya da başkalarının tahayyülünde göründükleri biçimlerinden değil, ancak gerçekte sahip oldukları biçimlerden, yani bireylerin eyledikleri, maddi üretimde buldukları ve bu nedenle kendi iradelerinden bağımsız olan belirli maddi sınır, varsayım ve durumlar altında çalıştıkları süreçlerden kaynaklanmaktadır (Marx, 2001, s. 46-47).

Bu anlamıyla Karl Marx, günümüzde kalkınma olarak adlandırılan sürece şüphe ile bakmakta, kapitalist ekonomik büyümenin sınıfsal eşitsizlikler ve sömürü pahasına gerçekleşen ve devletin baskısı ile mümkün olan bir durum olduğunu iddia etmektedir. Benzer şekilde, uluslar arası kalkınma ve uluslararası eşitsizliklerin giderilmesinin de kapitalist sistem içerisinde mümkün olmadığını, sömürgeciliğin bu imkanı ortadan kaldırdığını düşünmektedir.

Diğer bir başlıca klasik çatışma kuramcısı olan Max Weber, toplumun farklı iktidar gruplarından (sınıf, statü ve parti) oluştuğunu ve bu gruplar içinde ve arasında yaşanan çatışmalı ilişkilerce eklemlendiğini kabul eder. Onun için, devlet, toplum içinde iktidarın dağılımında işlev sahibi olan bir kurumdur. Weber’e göre, modern devleti esasen tanımlayan şey, fiziki şiddetin

meşru kullanımı üzerindeki tekelidir. Bunun oldukça eşsiz ve modern bir olgu olduğunu, Batı modernitesinin kapsayıcı ve tanımlayıcı eğilimi olan rasyonalleşmenin sonucu olduğunu iddia eder. Ona göre, modern kapitalist Batı toplumu, toplumsal yaşamın; ekonomiyi (kapitalizm), devleti, bürokrasiyi, dini ve hukuku vs. de içeren farklı alanları arasındaki seçmeli yakınlıkların (elective affinities) bir sonucudur. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*'nda Weber, dinsel (modern olmayan) toplumun büyüünün bozulması ile benlik ve tinsel ve maddi birikimin münzevi biçimlerine değer veren mevcut Püriten Ahlak arasındaki olumsal konjonktürün niyet edilmemiş bir sonuç olarak kapitalizmin Avrupa'da doğuşunu kolaylaştırdığını ileri sürer (Weber, 1958).

Uzlaşmacı toplum kuramcılarında biri olarak kabul edilen Durkheim, toplumu müşterek normlar ve davranış kalıplarına sahip organik bir bütün olarak tasavvur etme eğilimindedir. Bireyleri toplumsal bütün içinde kaynaştıran bu öğeler kurumlar aracılığıyla yeniden üretilir. Din ve eğitim de dahil olmak üzere bu kurumlar benlikleri bir arada tutarlar, ancak bunların eksiklikleri veya yetersizlikleri toplumsal anormalliklere yol açar. Hepsinden önemlisi, onun için, bireylerin toplumun parçaları olarak birlikte çalıştığı, birbirini tamamladığı ve geniş bütünü yani toplumu ürettikleri işbölümü, temel bağlayıcı güçtür (Durkheim, 1993). Dolayısı ile, Durkheim için kalkınma sorunsalı, toplumsal iş bölümünün ne ölçüde geliştiği ve karmaşık hale geldiği ile ilişkilidir. Ancak, kalkınmanın getirdiği toplumsal eşitsizlikler Durkheim için bir anomaliye yol açmadığı ölçüde çok kritik bir konum teşkil etmemektedir. Özellikle toplumsal işbölümü içinde (mekanikten organik dayanışmaya¹ doğru) ortaya çıkan hızlı toplumsal dönüşümler esnasında, toplumsal kurumların, en önemlisi de devletin, bireylerin değişen ihtiyaçlarına çabuk veya yeterli biçimde yanıt vermesine ve toplumsal bütünü bir arada tutmasına ihtiyaç vardır.

Durkheim'a (1964) göre devlet, toplumsal uzlaşmaya dayanan toplumsal gövdenin iradesini bünyesinde toplar ve onu temsil eder. Bir kurum olarak, toplum içindeki belirli bir grubun (sınıf veya statünün) çıkarlarını veya normlarını temsil etmez. Daha ziyade toplumun tümüne ait olan irade devletin eylemlerinde cisimleşir-maddileşir. Durkheim, iktidar ve mücadele meselelerine fazla vurgu yapmaz; iktidar toplum boyunca dağıtılır ve devlet toplum adına bu

¹ Durkheim için toplum, üyeleri arasındaki dayanışmaya dayanmaktadır. Ona göre modernite, "mekanik"ten "organik" dayanışmaya geçişle tanımlanır. Mekanik dayanışma, küçük, yalıtılmış homojen nüfuslarda; uzmanlaşmanın, işbirliğine dayalı işbölümünün ve küçük bireysel özgürlüklerin ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı yerlerde söz konusudur. Organik dayanışmayı ise daha büyük nüfus, karmaşık işbölümü ve daha fazla bireysel özgürlük nitelemektedir.

iktidarı hayata geçirir. Devlet, toplumsal düzen için gerekli olan normları, değerleri, eylemleri yeniden üretip sürdürerek toplumun düzenleyicisi olarak hareket eder.

3. Modernleşme Perspektifi

Modernleşme perspektifi az gelişmiş ülkelerin, ileri kapitalist ülkelerle aynı yolu izledikleri sürece erken sanayileşmiş ülkeleri “yakalayacaklarını” varsaymaktadır. Böylece, kalkınmanın tek tek devletlerin ve toplumların sorumluluğunda olduğunu savunur. Modernleşme perspektifinin kalkınma konusundaki hegemonyasını büyük ölçüde Keynesçi dönemde tesis ettiği ileri sürülebilir. John Maynard Keynes’in (2008) kuramının reel ekonomide uygulanması Büyük Buhran’a verilen bir yanıttır ve serbest piyasanın icraatlarının yarattığı sorunları çözenin bir yolu olarak görülmüştür. Keynesçi ekonomi, devletler ve sermayedarların ulusal ekonomilerin yararını gözeterek giriştikleri işbirliğine dayanması nedeniyle bir uzlaşma olarak nitelendirilmektedir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında *laissez-faire* anlayışının yol açtığı felaket, devletin ekonomiye müdahale etmediği müddetçe, serbest piyasanın refah yaratacağı inancını ortadan kaldırdı. Ekonominin eksik tüketim/aşırı üretim krizini çözmeye yönelik Keynesçi formül, tam istihdam ve deflasyona yönelik hükümet politikaları aracılığıyla toplam tüketimi teşvik etmiştir. Bu bağlamda, devletler, iktisadi krizleri çözecek sorumlu failer haline geldiler; hükümet harcamaları arttırılmalıydı ve böylece piyasadaki toplam işlemi canlandırılacaktı.

Keynesçi uzlaşma devlet-toplum ilişkilerine dair yeni bir anlayış getirdi. Eskiden esasen üretici olarak düşünülen işçiler, tüketiciler olarak da kodlanmaya başlandı. Devlet nüfuz alanını topluma genişletti: artık sadece meşru şiddet tekeline sahip değildi; bütün toplum için refah yarattığı düşünölmeye başlandı. Keynesçi ekonomiyle birlikte kapitalist ülkeler yapısal iktisadi krizin yanı sıra meşruiyet krizini de çözmeyi başardılar.

Simon Kuznets’e göre gelişmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliği azalmaya eğilimlidir ve bu eğilim altında yatan hayati etken, kademeli vergilendirme ve anti-enflasyonist politikalar örneğinde olduğu gibi, devletin siyasal kararlar ve hukuki müdahalelerle ekonomiye müdahalesidir. Hükümetler, kentsel alt sınıflardan gelen popüler demokratik baskının artması nedeniyle eşitsizliklerin azaltılması zorunluluğunu hissettiler. Kuznets’in bu önerisi, temelde iktisadi kalkınmanın demokrasiye yönelik siyasal gelişmeler meydana getireceği varsayımına sahiptir. Kuznets aynı zamanda gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere daha eşit gelir dağılımına sahip olduğunu ileri sürer. Bu noktadan hareketle, hem büyümenin hem de eşitsizliği azaltmanın mümkün olduğunu ileri sürer ve bu birlikteliğe kalkınma adımı verir (Kuznets, 1955).

Dean C. Tipps'in öne sürdüğü gibi, modernleşme düşüncesi, ABD'nin ülke ekonomisi ve uluslararası hegemonyasına artan güvenle uyumlu olarak esasen İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan akademisi içinde gelişti. Amerikan toplumu iktisadi refah ve siyasal istikrarı demokratik bir çerçeve içinde birleştirmeye muktedir olarak görüldü ve bu, az gelişmiş dünyaya ulusal kalkınmanın en yüksek fakat hala erişilebilir bir noktası olarak sunuldu (Tipps, 1973). Marx'a karşı Keynesçi dönem Avrupası'nın siyasal ve iktisadi atmosferinden konuşan Rostow; siyasal, toplumsal ve iktisadi iktidarın toplum içerisinde özel mülkiyete kimin sahip olduğuna göre dağıtılmadığını iddia etti. Rostow, rekabet aracılığıyla iktisadi büyümenin, iktidarın toplum üzerinde neredeyse eşit olarak dağılmasına neden olduğunu savundu. Piyasa mekanizmaları, işçilerin sendikalaşma hakları da dahil olmak üzere toplumdaki demokratik gelişmelerle desteklendiğinde, iktidarın bu eşit dağılımı daha da pekiştirilmiş hale gelmekteydi (Rostow, 1960).

4. Bağımlılık Kuramı

Bağımlılık kuramcıları ülkeler arasındaki eşitsizliklerin alttaki ülkelerin bireysel başarısızlığının sonucu olmadığını iddia ettiler. Az gelişmişlik daha ziyade ileri sanayi ülkeleri (merkez) ile sanayileşmekte olan/az gelişmiş ülkeler (çevre) arasındaki bağımlılık ilişkisinin sonucudur. Çevre ülkeler merkez ülkeler tarafından "eşitsiz mübadele" aracılığıyla "sömürülmekte" ve bu bağımlılık ilişkileri merkezin askeri ve siyasal araçlarıyla sürdürülmektedir.

Bağımlılık kuramcıları için, bağımlılık biçimindeki kapitalizm çevre ülkelere sermaye birikimine imkân vermeden gelmiştir. Dolayısıyla, az gelişmişlik modernleşme kuramcılarının ileri sürdüğü gibi az gelişmiş ülkelerde mevcut olan geleneksel veya arkaik toplumsal formların değil çevre ülkelerin tarihsel iktisadi bağımlılığının sonucudur (Baran, 1952). Modernleşme teorisyenleri, az gelişmiş toplumlara ilişkin, birinde bunların uluslararası sermaye akışlarına dahil edildiği, diğerinde ise bunların yalıtılmış ve arkaik kalarak böylece az gelişmişliğin kaynağını oluşturdukları ikili bir modeli savundu. Bu noktada kalkınma kuramı tek bir bölgenin veya toplumsal grubun dahi uluslararası kapitalizmden izole edilmiş olarak kalmadığını ileri sürer. Bilakis kapitalizm temas ettiği her noktada daima hiyerarşi ve bağımlılık ilişkileri yaratarak az gelişmiş ülkelere yayılır. Diğer bir ifadeyle, kapitalizmin genişlemesi parçalanmış bir yapıya sahiptir: farkı coğrafyalar ve toplumsal gruplar arasında, merkez metropollerle uydu ülkeler ve uydu ülkelerin metropolü ile bu ülkelerin içsel uydu sömürgeleri arasında bağımlılık ilişkileri

oluşturarak kendisini mütemadiyen tekrarlar (Gunder Frank, 1966). Bu formda, bir bölgedeki az gelişmişlik tam da bağımlı olduğu muadilindeki gelişmenin ürünüdür. Böylece, kimi Bağımlılık kuramcılarına göre bağımlılık koşulları altında kalkınma olanaksızdır. Bu görüşe göre, kapitalizm bir kere yayıldıktan sonra toplum (kimsenin uydusu olmayan, metropol konumundaki merkez uluslar hariç) her zaman antagonistik gövdelerce kurulmaktadır. Böylece, bölgeler ve gruplar arası sömürü ilişkileri, az gelişmiş ülkelerin toplumları birbirine bağlayan başlıca tutkalıdır. Bu az gelişmiş ülkelerde yönetici ve komprador elit, kendilerini metropolün çıkarları açısından asgari düzeyde aşındırıcı, kendi çıkarları açısından da uydu içinde azami düzeyde yararlı olacak şekilde konumlandıkları sürece, bu bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretimi için işlev görürler. Metropol ülkelere bağımlılıkları, içsel uydu sömürgeleri karşısındaki üstün konumlarını doğurur.

Öte yandan, bazı Bağımlılık kuramcıları bağımlı kalkınmanın mümkün olduğunu savunmuştur. Daha sonrasında Brezilya'nın sosyal demokrat başkanı olarak 1995-2003 görev yapan Fernando Henrique Cardoso (1972), emperyalizmin, erken evrelerinde, ülkeleri merkez pazarlara hammadde ve emek yoğun ürünler tedarik eden bir konuma soktuğunu ileri sürdü. Bununla birlikte, emperyalist yapı, az gelişmiş ülkelerin iç pazarlarını yerli üreticilerin önemli hedefleri haline getiren türde bir değişime uğradı ve bu durum kalkınmanın önünü açtı. Diğer bir ifadeyle, bağımlılık ilişkileri [varlığını sürdürmesine rağmen, çevre ülkeler kendi pazarları aracılığıyla yine de kalkınmayı başarabilirler. Bu bağlamda, bağımlı ülkelerde devletler, ulusal burjuvaziyi emperyalist baskılara karşı savunmaya çalışmaktadırlar.

5. Dünya-Sistemi Perspektifi

Dünya Sistemi perspektifi, yekpare bir kuram olmaktan ziyade, dünyanın iktisadi, toplumsal ve siyasal düzenini anlamaya yönelik model teşkil eden bir analiz yöntemidir. Bu perspektif, Bağımlılık teorisini kapsayarak aşmayı hedefleyen bir girişim olarak kavranabilir. Dünya-Sistemi kuramcıları, merkez bir ülke ile çevre ülke arasındaki bağımlılık ilişkilerinin, dünya-tarihsel düzeyde genelleştirilebilir olduğunu varsaymıştır. Başka bir ifadeyle, tüm ülkeler tarihsel olarak bir bağımlılık ağı aracılığıyla birbirleriyle bağlantılıdır. Bu ağ, ülkeler arasında kurulmuş somut bir işbölümüne sahiptir ve tarihsel olarak değişim geçirmekte ve sürekli genişlemektedir. Dünya-Sistemi perspektifi, aynı zamanda analiz modeline yarı-çevre kavramını dahil etmiştir. Bu resimde, dünya sistemi alt, orta ve üst sınıflara sahip bir kapitalist toplumun yapısına yakından benzemektedir. Yarı-çevre ülkeler, dünya-sisteminin siyasal meşruiyetini ve

ekonomik işleyişini sürekli hale getirerek toplumdaki orta sınıflar gibi davranmaktadırlar (Wallerstein, 1974).

Her ne kadar uluslar arasında hiyerarşiler olsa da dünya-sistemi kuramcıları, uygun analiz birimi olarak tüm dünya-sistemini görme eğilimindedirler, toplum anlayışları bütün dünya nüfusunu kapsar ve toplumlar (uluslar) arasındaki hiyerarşiler devletler arasındaki hiyerarşilere tekabül etmektedir. Dünya-sistemi perspektifi, toplumsal değişim için temel analiz biriminin *toplum* olduğunu ve dünyanın her biri benzer kalkınma yolunu takip eden, ulus devletler tarafından yönlendirilen özerk toplumlardan oluştuğunu savunan modernist varsayıma karşı çıkmaktadır. Aksine, dünya-sistemi perspektifi, toplumsal değişimin ulusların yalıtılmış alanında değil, coğrafyası dünya işbölümüyle tanımlanan dünya pazarı düzeyinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Dolayısıyla, bu dünyanın zamansal kapsamı, işbölümü dünya sistemini toplumsal bir bütün olarak yeniden ürettiği müddetçe genişlemektedir (Hopkins, 1976).

Dünya sistemi perspektifinde, devletlerin siyasal gücü ülke içindeki sermaye birikiminin bir işlevidir ve bu siyasal güç, sırasıyla, ülkeler arasındaki toplam sermayenin eşitsiz dağılımını sürdürmek için kullanılır. Devletler, aslında, dünya-sistemi içinde devletlerarası rekabetin siyasi birimler, düğümlerdir. Modern Dünya-Sisteminin oluşumu, devlet iktidarının ulusal rekabet avantajı ve siyasal müdahale yoluyla dünya pazarını etkisi altına almasıyla tanzim edilen kapitalist meta üretime dayanmaktadır (Dunn, 1977). Dünya sisteminde ulusal pazarlar, piyasanın işleyişi yeteri kadar kâr üretmediğinde ekonomiye müdahale etmesi için ulus-devletlere ihtiyaç duyar. Bu nedenle, dünya sisteminde devletler, nüfus ve pazarlar karşısında giderek büyük güç elde etmişlerdir ve çeşitli toplumsal aktörler sınırlı kaynaklara ayrıcalıklı erişimlerini teminat altına almak ve dünya pazarı rekabetinin risklerinden korunmak için bu gücü pekiştirmektedir.

Dünya-Sistemi araştırmacıları için, devlet yapılarındaki güç farklılıkları dünya ekonomisi içinde coğrafi işbölümüne karşılık gelir. Genellikle dünya-sisteminin büyük bölümünü oluşturan bazı alanlar hammadde ile düşük katma değerli ürünlerin üretiminde uzmanlaşırken bazıları da ileri teknoloji ile üretilen ürünleri tedarik etmektedir. Asıl önemli olan, devlet gücündeki farklılıklar ile coğrafyalar arasındaki dünya geneline yayılan hiyerarşik işbölümünün birbirini *güçlendirmesi*, böylece siyasi, askeri ve iktisadi araçları kullanarak bazı devletlerin ve ülkelerin dünya sisteminde ayrıcalıklı konumlarını korumayı başarabiliyor olmasıdır (Wallerstein 1974). Arrighi (1990), çevre ve yarı-çevre ülkelerin iktisadi performansında kimi değişiklikler olmasına rağmen dünya-sisteminin bir bütün olarak yapısının merkez, çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki

hiyerarşiyi sürdürerek aynı kaldığını göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, alt kademedeki ülkelerin iktisadi büyümesi, dünya sistemi içindeki konumlarını yeniden tanımlamak için yeterli olmamıştır ve sistemin güç yapısı kendisini yeniden üretmiştir. Bu gözlemden hareketle Arrighi, diğerlerini merkez ülkeleri yakalamaya yönlendiren kalkınma düşüncesinin, Wallerstein'in ulusal kalkınmayı yanılısma olarak değerlendiren görüşüyle tutarlı olarak, topyekûn bir yanılığ olduğu sonucuna varmıştır (Arrighi, 1990; Wallerstein, 1991).

6. Sınıf-temelli Kalkınma Kuramları

Sınıf temelli kalkınma kuramları, karşılaştırmalı tarihsel metodolojiyi kullanarak sınıf oluşumlarının, güçlerinin ve mücadelelerinin ulus devletlerin kalkınma stratejilerini ve kazanımlarını nasıl şekillendirdiğini analiz eder. Sanayileşmiş ve sanayi öncesi ülkelerin, kırsal ve kentsel sınıf yapılarını demokratik siyasal sistemlerin gelişimiyle ilişkilendirirler. Bu geleneğin en etkili sosyal tarihçisi olan Barrington Moore (1993), kırsal ve kentsel sınıfların (toprak sahibi aristokrasi, köylülük ve burjuvazi) farklı ülkelerdeki farklı güç matrislerinin yanı sıra bunların dönüşümünün diğer bir deyişle toplumsal varlıkların ticarileşmesinin toplum ve devletin demokratikleşme ölçüsünü belirlediğini ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle demokratikleşme, *kendi başına*, bir kalkınma göstergesidir. Rueschemeyer, bu konuda Moore ile hemfikirdir fakat demokratik gelişme sürecine sivil toplumun ve orta sınıfların ve işçi sınıfının etkisini ilave eder (Rueschemeyer, 1992). Moore, devrimci altüst oluş bağlamında devlet-toplum ilişkilerine dair esas argümanını kısaca şu şekilde ortaya koyar:

Bütünlüğünü korumak ve tabandaki köylüden artıyı çekebilmek için, son derece yaygın yaptırımlara dayalı ve pek çok bölüme ayrılmış bir toplumda, dolacak her muhalefet, toplumda yeni bir bölümün yaratılması biçimini alabileceğinden, böyle bir toplumun köylü ayaklanmalarına karşı neredeyse bağışık olduğu söylenebilir. Öte yandan, bir tarım bürokrasisine, ya da artıyı çekmek için merkezi bir otoriteye dayalı bir toplum, bu tür ayaklanmalara en açık, böyle ayaklanmalardan en fazla etkilenecek toplum türüdür (Moore,. 1993).

Böylece siyasal olan ve toplumsal olan arasındaki ilişkiler yani devlet ve sınıflar arasındaki ilişkiler, liberal kapitalizmin parlamenter demokrasiyi hangi dereceye kadar ürettiğini ve olgunlaştırdığını belirler. Sınıf temelli kuramlar, parlamenter demokrasinin ortaya çıkması için

güçlü bir burjuvazinin vazgeçilmez bir unsur olduğunu ileri sürerler. Ayrıca, kitlesel bir köylülüğün varlığını sürdürmesi, liberal demokrasinin işleyişi bakımından büyük bir sorun oluşturur ve bu durum toprak sahibi aristokrasi gerekli siyasi ve iktisadi güçten yoksun olduğu sürece toplumsal devrimlere yol açabilir (Moore 1993).

7. Neo-Liberal Kuramlar

Neo-liberal kalkınma kuramları aslında Keynesçi dönemin devlet merkezli ulusal kalkınmacı gündemine karşı geliştirilen argümanları temsil eder. 1970'lerin iktisadi krizinin yüklerinden kurtulmak için, Washington merkezli uluslararası iktisadi aktörler (IMF, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası), Washington Uzlaşması atılımıyla birlikte az gelişmiş ülkelere bir dizi öneride bulunarak ulusal ekonomilere *bırakınız yapsınlar* ilkesini tekrar sokmaya çalışırlar. Neo-liberal gündemin başlıca teması devletlerin ulusal mal ve emek piyasalarına müdahale etmekten çekilmesidir.

Neo-liberalizmin temel düsturu *gerçekçilik* kavramıdır. Ulusal pazarların kalkınmayı sürdürmekte başarısız olduğunu kabul ederler fakat bunun devletin ekonomiye halihazırdaki *gerçekçi olmayan* müdahalesinden ötürü olduğunu ifade ederler; onlara göre kalkınma konusundaki başarısızlığı anlamada devletin başarısızlığı piyasa başarısızlıklarından daha önemlidir. Onlar açısından, Keynesçi dönemde devlet iktisadi faaliyetlerini gereğinden fazla genişletmiştir. Ekonominin optimum verimliliği için, kendisi *gerçekçi olmayan* bir anlayışı ifade eden devletin girişimci yapısı hem üretim hem de dağıtımda tekeller yaratmış devlet teşebbüslerinin son derece verimsiz ve müsrif hale getirmiştir, hükümetin özel sektörü kontrolü çok maliyetli olmuştur, yine hükümetin kamu açıkları yüksek enflasyon oranlarına neden olmuş, devlet müdahalesi ve girişimcilik yüksek derecede yolsuzluk doğurmuştur (Krueger, 1990).

Devlet güdümlü ekonomilerin bu özelliklerinden daha da önemlisi, neo-liberallerin devlet memurlarının tüm toplumun çıkarlarına hizmet eden özverili ve yurtsever kişiler oldukları varsayımını eleştirmesidir. Devletin; seçmenlerin siyasal desteğini elde etmek uğruna fırsatçılık eğilimi gösteren bürokratlar, teknokratlar ve siyasetçiler de dahil olmak üzere çok sayıda aktörden oluştuğunu belirtirler. Devlet memurları, kendi çıkarlarının yanı sıra, çıkarları kendilerinininkiyle örtüşen kimi grupların çıkarlarını korumak amacıyla hareket eden kendisi için (*for itself*) bir iktidar grubudur. Böylece, bileşenlerinin kendi tikelci çıkarlarının peşinden koştuğu devletten, rasyonel (neo-liberal gündemle uyumlu) rehberlik veya yatırım beklemek *gerçek dışıdır*.

Neo-liberal düşüncenin esas veçhelerinden biri de devlet ile toplum kavramlarının ve bu ikili arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanması üzerine yaptığı kapsamlı vurgudur. Devlet ekonominin lideri olarak değil, ulusal serbest piyasanın işlemesini ve dünya ekonomisine dahil edilmesini kolaylaştıran siyasal fail olarak; toplum da devletten refah yaratmasını bekleyen yurttaşların karışımı olarak değil, rekabet içindeki bencilliklerinin toplumun bütünü için gayri ihtiyari refah getirdiği bireysel (potansiyel) girişimciler toplamı olarak tanımlanır. Son olarak, liberal olmayan herhangi bir demokratik bağ ve baskıdan muaf olan sivil toplum, devlet ve bireyler arasında bir vasıta olarak işlev gören serbest piyasanın siyasal ve toplumsal yansıması biçiminde değerlendirilir. Neo-liberallere göre bu koşullar, toplum ve devlet, küresel piyasanın iradesi karşısında sınır tanımayan ve ziyadesiyle birbirine bağlı hale gelmiş dünya ekonomisinin hızlıca değişen koşullarına yapısal uyumunu sağladığı müddetçe karşılanacaktır (Streeten, 1987).

Bu neo-liberal kuramlar, küreselleşmenin mutlaka neo-liberal dönüşümü gerektirmediğini, alternatiflerin olduğunu vurgulayan küreselleşme savunucuları tarafından da eleştirildi. Örneğin, Stiglitz, Washington Uzlaşması'nın az gelişmiş ülkeler üzerinde uyguladığı politikaların felaket getiren sonuçlarına dikkat çekti: birçok ülkede kalkınma yavaşlarken, kriz patlak verdi ve eski Varşova Paktı ülkelerinin birçoğunda komünizmden piyasa ekonomisine geçiş başarısızlığa uğradı. Ona göre, Washington Uzlaşması ilkeleri az gelişmiş ülkelere ağır yük getirdi ve bunlar, bu ülkelerin en savunmasız grupları tarafından orantısız bir şekilde göğüslenildi (Stiglitz, 2002). Stiglitz'e göre, toplumun ve piyasanın küreselleşmeye intibakını hazırlamak için gerekli reformları yapma konusunda devlete daha fazla yer açarak alternatif küreselleşme projelerinin gündeme getirilmesi gerekmektedir.

8. Devlet-merkezli Yaklaşımlar

Kalkınma sorunlarına devlet merkezli yaklaşımlar neo-liberal ve Marksist geleneklere karşı argümanlarla ortaya çıkmıştır. Bir kalkınma faili olarak devlet fikrinin altında, devletin topluma gömülü iktidar ilişkilerinden özerk olduğu varsayımı yatmaktadır. Neo-liberaller ve Marksistlere göre, öte yandan, “hükümet öncelikle, ekonomik çıkar gruplarının ya da normatif toplumsal hareketlerin, kamu politikası kararlarının alınmasını şekillendirmek için birbirleriyle rekabet ettiği ya da müttefik olduğu bir alan olarak görülmektedir” (Skocpol, 1985).

Devlet merkezli yaklaşımlar, devlet eylemlerinin, yeterince rasyonel olması halinde ekonomiyi canlandırabileceğini ileri sürmektedir. Devletin bu muhtemel katkısı, devletin özerkliği kavramına atfedilir. Devletin görece özerkliği kavramı, “kaba” araçsalcı devlet

varsayımını çürütecek biçimde, devletin bazen işçi sınıfı adına hareket ederek ulusal sanayi ve pazarı düzenleyebileceği, koordine edebileceği ve canlandırabileceği gözlemlerine dayanmaktadır (Skocpol 1985, Evans vd 1985). Böylece, devlet, kalkınma projelerini belirli bir devlet aklı doğrultusunda yönlendirmeye muktedir kendisi için bir örgütlenme olarak hareket eder. Kapitalistlerin uluslararası rekabet veya aşağıdan sınıf çatışmasıyla başa çıkma kapasitesinden veya uzun vadeli genel çıkarlara yönelik bireysel aktörler olarak değil de bir sınıf olarak hareket etmek için gerekli içsel tutumundan yoksun oldukları durumlarda, devlete tüm sistemin denetimcisi olarak hareket etmesi için ilave güç verilir. Skocpol, “kısmen veya tamamen özerk olan devletin eylemlerinin toplumsal aktörlerin erişiminin ötesinde yer alan sorunları ele alabileceğini ve bunlara çözüm bulabileceğini” belirtmiştir (Skocpol, 1985). Devlet-merkezli kuramlar, özerk devletlerin sınıf çıkarını ve taleplerini biçimlendirebileceğini savunurlar. Hükümetleri devletlerden ayrı olarak düşünmeye eğilimlidirler, ilki bir sınıf müttefiki ikincisi ise kendisi için bir aktördür (Skocpol, 1985)..

Bununla birlikte devlet merkezli kalkınma kuramcıları, devletin özerkliğine kalkınma projelerini başlatma kapasitesinin eşlik edeceğini savunmuştur (Chibber, 2003). Zorluklarla karşılaştıklarında, farklı devlet kapasitelerinin sosyo-ekonomik hayatın farklı alanlarına müdahale etmesi, devletlerin en önemli yapısal özelliğidir. Evans ve diğerlerinin (1985) tartıştığı gibi, devlet kapasitesi ve özerklik birbirlerini gerektirmez, diyalektik bir biçimde var olurlar.

9. Post-modern Kuramlar

Postmodern kuramların en genel özelliği devlet, bizatihi toplum ve kalkınma kavramlarının üretimine ve kullanımına karşı aldıkları eleştirel duruştur. Post-modernizm ve onun felsefi temeli olan post-yapısalcılık, ilk olarak Fransız daha sonra ABD akademisinde sosyal ve beşeri bilimlerdeki “dilibilimsel dönüş”ün bir sonucu olarak ortaya çıkmış, toplumsal oluşumlar olarak devletler ve toplumların dilsel alan içinde yaratıldığı ve eklemlendiğini kabul etme eğiliminde olmuşlardır. Bu nedenle, esasen ilgilendikleri şey, toplumun veya devletin “ne” olduğu değildir. Daha ziyade, siyasal iktisat ve sosyolojinin söylemsel mekânı içinde devlet ve toplum kavramlarının “nasıl” imal edildiği ve bu kavramlar karşısında belirli türde iktidar ve böylece tabiyet ilişkilerini yeniden üretmek için “ne tür” özne konumlarının işlendiği ile ilgilenmektedirler. Devlet ve toplum bağlamında bu post-modern araştırmacılar *muhayyel* bir husus olarak kalkınma fikrinin nüfus ile egemen devletler arasındaki ilişkilere “nasıl” hükmettiği ve onları tanımladığıyla ilgilenmiştir. “Zihinsel bir biçimlendirme olarak” kalkınma, özellikle

sömürge sonrası toplumlar bağlamında, hem Batılı ülkeler ve geriye kalanlar hem de batılı olmayan ülkelerin yönetici elitleri ve onlara tabi olan gruplar arasındaki baskı ilişkilerini meşrulaştırmak için belirli mekanizmaları hayata geçirerek devlet-yurttaş ilişkilerini tanımlamıştır. Bu süreçte post-modernistler, kalkınma deyiminin iki katlı bir *fantezi* yarattığını ileri sürdüler: kalkınmanın ilkin batılı olmayan ülkelerin batıyı yakalamasını sağlayacağı ve bu yakalama sürecinin bütün *ulus* için refah getireceği (Sachs, 1992). Üstelik, kalkınma sürecinin kendisi *ulus*'un yani toplumun kendisinin inşa edildiği bir araç olarak tanımlanmıştır (Chatterjee, 1993). Varoluşsal olarak heterojen ve çoğunlukla antagonistik olan toplumsal grupların homojen bir varlıkta birleştirilmesi projesi olarak ulus inşa projesi, meşruiyet gücünü bu kalkınma fantezisinde buldu. Kalkınma aracılığıyla *ulus*, kendisini bir birlik olarak, devleti de kurtarıcısı olarak tahayyül etmeye başlamıştır.

10. Küreselleşme Kuramcıları

Dünya sistemi kuramcıları, farklı coğrafyalarda ve dönemlerde bazı küçük farklılıklara rağmen tarihsel sosyal yapıların yinlendiğini vurgulayıp çağdaş küresel düzenin yeniliğine karşı çıkarken; “küreselleşme tezi”nin savunucuları, 1970’lerin sonları itibariyle başlayan dönemin iktisadi, toplumsal ve siyasal sisteminin çok özgün bir şekilde birbirine bağımlıkarz ettiğini göstermeye çalışmaktadır. Küreselleşmenin devletler ve toplumlar arasında yeni bir dizi ilişkiyi tanımlamaya başladığını farklı açılardan savunmaktadırlar. Üretimin, ticaretin ve finansın melez/çoğul kültürel biçimlerle sonuçlanan küreselleşmesi, tarihsel olarak yeni toplumsal olgularda kendisini yaratmış ve dışa vurmuştur. Bazı araştırmacılar üretimin küresel örgütlenmesi üzerinde yoğunlaşmış (Gereffi 1994), bazıları küreselleşmenin getirdiği toplumsal tahribatı (örneğin sosyal dışlanma) vurgulamış (Munck 2005) ve bazıları da bu sorunlara karşı gelişen toplumsal tepkilerin altını çizmiştir (küresel direniş) (Castells 2004).

Küreselleşmenin yeni bir olgu olduğunu iddia eden küreselleşme tezinin destekçileri, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) büyümesinin ve küresel üretim ağlarının, devletlerin ulusal ekonomilerini yönetmekte başarısız olduğu “sınırsız bir dünya ekonomisi”ni yarattığını savundular. Bu görüşe muhalif olanlar, ÇUŞ’ların faaliyetlerinin ve üretim ile finansın içselleştirilmesinin küresel bir ekonomiyi değil, ulusal olarak gömülü ekonomilerin uzantılarını gösterdiği fikrini ileri sürmektedirler. Bu noktada, David Held vd, ülkelerin devlet yapısının, küresel düzeyde ekonominin örgütlenmesindeki değişimlere paralel olarak dönüştüğünü ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle, küreselleşme ile birlikte, refahın birikim ve dağıtım rejimleri de

devlet otoritesinin uygulanma biçimlerini dönüştürerek şiddetli biçimde değişmiştir (Held, 1999). Bu görüş, devlet-sermaye ve devlet-toplum ilişkilerini önceden kavradığımız yollarla anlayamayacağımız anlamına gelmektedir. Devleti, ulusal burjuvaziyle müzakere eden güç olarak düşündüğümüz eski paradigma yerini kendisini küresel sermayeyle işbirliği yaparken meşrulaştıran ve güçlendiren bir devlet anlayışına bırakmıştır.

Küresel üretimin toplumsal düzeydeki etkilerini betimlemek için, üretimin gerçekleşme biçimlerinin altını çizmemiz gerekmektedir. Küresel üretim, Fordizmin katılıklarına karşılıklı ile damgalanan sözde “esnek birikim” rejimleri aracılığıyla işler. Bu, işletme sözleşmelerinin yanı sıra iş akitlerinde de esnekliği içermektedir. Esnekliğin ve sermaye hareketliliğinin artan gücü, emeğin birikim rejimlerine karşı kırılabilirliğini arttırarak işverenlerin emeğe daha fazla baskı ve disiplin uygulamasına imkân vermiştir. Esneklik, iş sözleşmelerinin kayıt dışılaştırılmasıyla el ele gitmekte ve bunlar birlikte; yüksek seviyeli işsizliğe (veya geçici istihdama), işgücü becerilerinin yeniden yapılandırılmasına, ücretler ile çalışma koşullarının kötüleşmesine ve sendikal gücün budanmasına neden olmaktadır (Harvey, 1989).

Bu, devlet kapasitesinde, emek piyasalarına müdahale etmesi ve düzenlemesi için paralel bir dönüşümü gerektirmektedir. Küreselleşmenin esnek birikim rejimlerinin ortaya çıkması ve Fordist/Keynesçi toplumsal düzenin çözülmesiyle birlikte; kadınlar, kırsal nüfus ve bazı azınlıklar da dahil olmak üzere toplam nüfusun benzeri görülmemiş büyüklükteki bir bölümü iktisadi faaliyetlere katılmaya başlamıştır. Dolayısıyla, küresel meta zincirlerinde rekabetçi bir konuma gelmek için, yerel firmalar iş gücü maliyetlerini düşürmek yönünde doğrudan ve dolaylı baskı yapmaktadırlar (Gereffi, 1994). Böylece, bir zamanlar Keynesçi dönemde işçi haklarının koruyucusu olarak görülen devlet, işçi hakkı ihlallerini “görmezden gelebilmek” ve ücretlerin kötüleşmesi ve de kayıt dışı sektörün yaygınlaşması için kendini dönüştürmek zorunda kalmıştır. Böylece, küresel dönemde toplum; esnek birikimden ve zamanında Keynesçi Devletin sağladığı güvenlik ağını kaybetmiş, çalışan ya da üretim sürecine günlük olarak dahil edilmekte veya tamamen dışlanmakta olan işsiz çoğunluğun artan savunmasızlıklarından yararlanan kimi ayrıcalıklı azınlıkların artan refahına tanık oldu.

Bu noktada, küreselleşmenin toplumsal etkilerini anlamak ve bu etkilerle küresel, ulusal ve yerel düzeylerde mücadele etmek için sosyal dışlanma terimi önerilmiştir. Sosyal dışlanma, nüfusun bir grubunun izole edilerek günümüz ekonomilerinde ve toplumlarında yaratılan değerlerden yararlanmasına imkân verilmediği süreç, mekanizma ve prosedürlerin birleşimidir.

Günümüzdeki sosyal dışlanmanın önde gelen kuramcısı Ronaldo Munck, sosyal dışlanmanın küresel eşitsizliği analiz etmek ve bununla mücadele etmek için güçlü bir terim işlevi gördüğünü savunmaktadır. Küreselleşmenin yükselişi ile birlikte, dünya nüfusunun önemli bir bölümünün özellikle de mevcut toplumsal ayrımcılık mekanizmaları karşısında daha savunmasız olanlar; yani vasıfsız işçiler, kadınlar, etnik azınlıklar, çocuklar, vb. olmak üzere küresel zenginlik akışlarından) giderek dışlandığını ileri sürmüştür. Bu şekilde, sosyal dışlanmanın küreselleşme ile koşut gittiğini iddia etmiştir (Munck, 2005).

Peki, bu küreselleşme anlayışında ne tür bir devlet ve toplum yorumu geliştirilmektedir? Bunu en iyi şekilde, sosyal dışlanmayı hafifletmek için önerilen olası çözümlere bakarak kavrayabiliriz. Bu paradigma, Karl Polanyi'nin geliştirdiği toplumsal dönüşüm kavramına başvurmaktadır. Polanyi, on dokuzuncu yüzyıl Sanayi Devrimi sonucunda gelişen ve kendi kendini düzenleyen piyasanın ortaya çıkışını kolaylaştıran, “Büyük Dönüşüm” diye adlandırdığı şeyi tanımladı (Polanyi 2017). Polanyi için, kendi kendini düzenleyen piyasanın refah yaratıyor olma özelliği esaslı bir mittir ve bu mit, piyasayı herhangi bir toplumsal ve siyasi bağlamdan “koparıp” topluma dayatmak amacıyla kullanılmaktadır (Munck, 2005, önsöz; Polanyi 2017). Bununla birlikte Polanyi, toplumun, kendi kendini düzenleyen piyasa söylencesine ve bunun egemenliğine karşıt-eğilimlere sahip olduğuna inanmaktadır. Toplum kendisini piyasanın toplumsal olan her şeyi özellikle de emek, para ve toprağı *metalaştırma* güdüsünden korumaya çalışmaktadır. Polanyi'nin bu toplum kavramsallaştırması, Durkheim'in geliştirdiği toplum kuramı ile benzerlikler taşımaktadır: toplum, organik bir beden biçiminde hareket ederek, dayanışmasını tehdit eden ani değişimlere direnç gösterir. Küreselleşme öncesi dönemde metalaşmaya karşı gelişen toplumsal direniş; işçinin, ailenin ve devlet ile devlet-dışı organlargibi kurumların koordineli ya da koordinesiz tepkileriyle hayata geçirilmekteydi. Aslında sosyal dışlanma kavramının kendisi, küreselleşme döneminde toplumsal olana ilişkin bu tür bir anlayışa dönme çağrısıdır.

Fakat küresel düzeyde devlet ve toplum ne anlama gelmektedir? Daha önce ifade ettiğim gibi, kalkınmacı dönemde toplum kavramı ulusa tahsis edilmiştir. Toplumsal dönüşüm, kalkınma ya da birlik gibi toplum kavramıyla ilişkili tüm terimler aslında ulusal dönüşüm, ulusal kalkınma ya da ulusal birliği belirtmektedir. Ancak küreselleşme ile birlikte analizin temel birimi küresele düzeye kaymıştır. Daha sonrasında, küresel toplumsal dışlanmanın sorumlusu kabul edilen, çözüm ona kendi kendini düzenleyen küresel piyasaya karşı mücadeleyi yürütecek olan küresel

toplumun ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Küresel toplum; küresel sermayenin tahakkümüne karşı hareket eden toplumsal hareketlerden, milliyetçi hareketlerden ya da geleneksel yaşam biçimlerini meta olmaktan çıkarmak için topluluk kimliklerinin yeniden inşa etmeye çalışan yerelle bütünleşmiş toplumsal faillerden oluşmaktadır. Ayrıca, bir zamanlar ulusal devletlerin aracılık ettiği bu karşı-hareketlerin kurumsal temeli, uluslararası aktörler olmaktadır. UNICEF, Uluslararası Af Örgütü veya bazen IMF örneklerindeki gibi bu kurumlar, küresel serbest piyasa hareketlerinden kaynaklanan toplumsal anormallikleri (sosyal dışlanma) incelemekte ve küresel toplumun organik bütünü korumak için söz konusu hareketlere karşı koyma ihtiyacını hissetmektedirler (Munck, 2005).

Castells, günümüz küresel toplumunun, kimliklerin çeşitliliğiyle şekillendirilmiş hem yerel hem de küresel birey ve toplulukların oluşturdukları sıkı ağlardan oluştuğunu savunmuştur. İletişimin gelişen teknolojik imkanları; çeşitli topluluklar ve bunlara karşılık gelen heterodoks siyasi formlar arasında hızlı bilgi akışına olanak sağlamıştır. Bütün bunlar, geleneksel siyasi mücadeleleri ve otoriteleri, yani ulusal devlet temelli politikaları, ulusal sınırları ve hiyerarşileri aşan yeni bir kimlik politikası dalgasıyla değiştirmiştir. Bir zamanlar politik mücadelenin merkez üssü olarak görülen sınıf, siyasetin doğasını kavrayabilmek için artık tek başına uygun bir kategori değildir. Küresel çağda feminist eğilimler, yeni-milliyetçi hareketler, ırkçılık karşıtı/etnik mücadeleler ve kimlik temelli baskıya karşı çeşitli tepkiler siyasetin baskın biçimi haline gelmiştir. Bu bağlamda, bir zamanlar ulusal çıkarların savunucusu olarak görülen devlet, yeni ortaya çıkan küresel ve çoğul kimlik kategorileri karşısında siyasal anlamını ve gücünü kaybetmiştir (Castells, 2004).

11. Sonuç

Bu makalede, klasik sosyoloji kuramları, modernleşme perspektifi, bağımlılık kuramı, dünya-sistemi perspektifi, sınıf-temelli kalkınma kuramları, neo-liberal kuramlar, devlet-merkezli yaklaşımlar ve post-modern kuramlar ve küreselleşmecî kuramları bağlamında devlet, toplum ve devlet-toplum ilişkileri tartışılmıştır. Bu kısa eleştirel yazı ile, sonraki araştırmacı ve bilim insanları için karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma olanağı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda klasik sosyoloji kuramları, bağımlılık kuramı, dünya-sistemi perspektifi, sınıf temelli kalkınma kuramları, küreselleşme kuramları ve post-modern kuramların kalkınma ve devlet sorunsalına son derece eleştirel yaklaştığını söyleyebiliriz. Buna karşın, modernleşme perspektifi, neo-liberal kuramlar, ve devlet merkezli yaklaşımlar, kalkınmanın farklı açılardan

daha mümkün ve arzu edilebilir olduğunu iddia etmektedir. Bu karşılaştırma bize, kalkınmanın ontolojisi hakkında yapılacak bir değerlendirmenin, devlet ve toplumsal sınıflar merkezli bir iktidar ve çıkar ilişkisi analizi yapılmadan anlamlı olamayacağını göstermiştir. Kalkınmanın mümkün olup olmadığı ve arzu edilebilir olup olmadığı, ancak bu iktidar ve çıkar ilişkileri analizine ne kadar önem verileceği sorunsalına bağlı olarak açıklanabilir. İncelenen kalkınma kuramları da, birbirlerini tam da bu analizin merkeziliği konusunda eleştirerek tarihsel dizgede yerlerini almışlardır ve tüm bu literatür, 19. Yüzyıldan beri süregelen muazzam bilimsel, siyasi ve felsefi tartışmaların odağı olmuştur.

Kaynakça

- Arrighi, G. (1990). The developmentalist illusion: A reconceptualization of the semiperiphery. In Martin W. G. (Eds.), *Semiperipheral States in the World Economy*. New York: Greenwood Press.
- Baran, P. (1952). On the political economy of backwardness. *The Manchester School of Economy and Social Studies*, 20(1), 66-84. Retrieved from <https://marx21.files.wordpress.com/2010/10/baran-1952-on-the-political-economy-of-backwardness.pdf>
- Cardoso, F. H. (1972). Dependency and development in Latin America. *New Left Review*, 74, 83-95.
- Castells, M. (2004). *The power of identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Chase-Dunn, C. & Rubinson, R. (1977). Toward a structural perspective on the world-system. *Politics and Society*, 7(4), 453 - 476. doi:10.1177/003232927700700403
- Chatterjee P. (1993). *The nation and its fragment*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Chibber, V. (2003). *Locked in place: State-building and late industrialization in India*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Durkheim, E. (1964). *Division of labor in society*. New York, NY: Free Press of Glencoe.
- Evans, P. et al (Eds.), *Bringing the state back in*. Cambridge CBG: Cambridge University Press.
- Frank, G. A. (1966). The development of underdevelopment. *Monthly Review*.
- Gereffi, G., Korzeniewicz, M., & Korzeniewicz, R. P. (1994). Introduction: global commodity chains. In Gereffi G. & Korzeniewicz M. (Eds.), *Commodity Chains and Global Capitalism*. Westport, CT: Praeger.
- Harvey, D. (1989). *Conditions of post-modernity: An Enquiry into the origins of cultural change*. Oxford, OX: Blackwell Publishers.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton J. (1999). *Global transformations: Politics, economics and culture*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Keynes, J.M. (2008). *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. Kalkedon Yayınları.
- Krueger, A. O. (1990). Government failures in development. *The Journal of Economic Perspectives*, 4(3), 9-23. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1942926>
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45(1), 1-28. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1811581>

- Marx, K. & Engels, F. (2001). *The German ideology: Part one, with selections from parts two and three, together with Marx's "Introduction to a critique of political economy."* New York, NY: International Publishers.
- Moore, B. (1993). *Social origins of dictatorship and democracy: Lord and peasant in the making of the modern world.* Boston, MA: Beacon Press.
- Munck, R. (2005). *Globalization and social exclusion: A transformationalist perspective.* Bloomfield, CT: Kumarian Press.
- Polanyi, K. (2017) *Büyük Dönüşüm.* İletişim.
- Rostow, W. W. (1960). *The stages of economic growth: A non-communist manifesto.* Cambridge, CBG: Cambridge University Press.
- Rueschemeyer, D., Stephens, E., & Stephens, J. (1992). *Capitalist development and democracy.* Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Sachs, W. (Ed.). (1996). *The Development Dictionary.* London, LDN: Zed Books.
- Skocpol, T. (1985). Bringing the state back in: strategies of analysis in current search. In Evans, P. et al (Eds.), *Bringing the state back in,* Cambridge CBG: Cambridge University Press.
- Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its discontents.* New York, NY: W.W. Norton & Company.
- Streeten, P (1987). Structural adjustment: A survey of the issues and options. In Corbridge S. (Ed.) *Development studies: A reader.* Oxford, OX: Oxford University Press.
- Tipps, D. C. (1973). Modernization theory and the comparative study of societies: A critical perspective. *Comparative Studies in Society and History, 15(2),* 199-226.
- Wallerstein, I. (1974). The rise and future demise of the world capitalist system: Concepts for comparative analysis. *Comparative Studies in Society and History, 16(4),* 387-415.
Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/178015>.
- Wallerstein, I. (1991). *Unthinking social science: The limits of nineteenth-century paradigms.* Cambridge, CBG: Polity Press.
- Weber, M. (1958). *Protestant ethic and the spirit of capitalism,* New York, NY: Scribner.